

VISSZAÚT

Egy konferencia kiváló alkalom arra, hogy az ember találkozzék olyanokkal, akikkel nem szeretne. A társalgóban lapos udvariassági csevegések, egymás társadalmi állásához igazított arcok, a folyosón fontos emberekre vadászó tekintetek. Szerencsére csak vendéglődő voltam, ezért nem kellett végigülnöm két napot a zord márványteremben, az első szünet alatt távoztam. Ebben a városban jártam egyetemre negyven-egynéhány éve, itt ismerkedtünk meg gólyakorunkban feleséggel, emlékidéző sétára indultam hát a ragyogó tavaszi napsütésben.

Átgyalogoltam a hídon a túlsó partra, a kertes negyedbe. Földidéződtek bennem a régi esték, ahogy a lánykollégiumtól hármásával-négyesével hazamentünk az utolsó busszal vagy a ligeten át, leendő tanárurak, s jókat beszélgettünk, többnyire vitáztunk az irodalom, a tudomány nagy kérdéseihez illő hangnemben. Milyen válogatott diáktársaim voltak, mennyit tanultam tőlük is! Vegyes érzésekkel latolgattam, hogy a hajdani eszmecserék színvonalához későbbi pályámnak vajon hány állomása ért fel. Nem sokra jutottam.

Visszafelé jövet megálltam költő barátom, évfolyamtársunk emléktáblájánál; ő fájdalmasan korán lett élő klasszikusból halhatatlanná. A városban lépten-nyomon fiatalokkal, helyes kis párokkal találkoztam, s bár eleinte tartottam tőle, hogy rossz lesz látnom helyünkön a maiakat, mégis irigység nélkül tekintettem rájuk. Mindenkinek a maga ifjúságára van szüksége, nem másokéra, s én a sajátunkat őrzöm.

Beültem régi kedves helyünkre, az ilyenkor még néptelen diákétterembe, a Gödörbe, nem is annyira az ebéd, inkább az elvonultság kedvéért. Egykori asztaltársaságunk képe, filléres lakomáink kincset érő emléke töltött el. Az alagsori félhomályban átadtam magam a csendes szellemidézésnek. Lelassultak a percek.

Nem sok idő múltán nyílt a bejárati ajtó, s egy férfi jött le a lépcsőn. A hirtelen fény elvakított, ezért nem láthattam az arcát. Meglepetésemre a sok üres asztal között éppen az enyém előtt állt meg. Fölnéztem.

– Ugye, nem ismeresz meg? – kérdezte.

Kénytelen voltam rábólintani. Fölláttam, kezét fogtuk.

– Nagy Karcsi vagyok. – Még mielőtt kibökhettem volna én is a nevem, zavarom láttán hozzátette: – Az évfolyamtársad.

Megöleltük egymást. Röstelkedtem, de megvallottam, hogy fehér haja miatt először nem tudtam hová tenni. Olcsó mentség volt: az én fejem is ősz. Valójában arcmemóriám fölmondta a szolgálatot, amikor még főiskolán tanítottam, és félévente több tárgyból is százával vizsgáztattam hallgatókat.

– Nagyon örülök, hogy összefutottunk – mondtam sután.

– Inkább megfutottunk, komám. Utánad eredtem a konferenciáról, mert a szünetben már hiába kerestelek. Reméltem, hogy megtalállak valahol az egyetem környékén, és szerencsém volt.

– Részemről a szerencse – mondtam színészi hangszíval. – Otthagytad kedvemért a tudós hölgyeket-urakat?

– Fölláttam, és eljöttem, amikor az előadó magasztalt egy professzort, akit a folyosón tudatlan szélhámosnak nevezett.

– Látom, kilógsz a díszes társaságból – derültem föl. Rátaláltunk a régi hangra.

Rendeltünk egy szerény ebédet, s hozzá sört.

– Annak idején hébe-hóba megengedhettünk magunknak itt egy mustáros bélszínlangost – merengtem el. – Lelógott a tányérról.

Karcsi fanyarul elmosolyodott:

– Most legalább egészségesen étkezünk, nem?!

Az egyedülletnek búcsút mondtam, annál is könnyebben, mert éppen az ellenkezőjéért kerestem.

Karcsi más szakpáron tanult, ezért némi távlatlalt, ahhoz mégis eléggé közről látott bennünket, hogy ráébredjen, ha netán csak az eltelt idő növelte volna szememben oly nagyra ifjúkorom hőseit.

Nyakunkba vettük a várost. A beszélgetésen kívül mindössze egyetlen határozott célom volt: elszélni az egykori albérlettel szomszédos, macskaköves mellékutcahoz, megnézni, hogy virágba borsultak-e már a hársfák, árasztják-e tanév végi varázsos illatukat. Először is elbűszkélkedtünk, ifjú nagypapák, a családdal. Azután röviden beszámoltunk róla, hol és hogyan élünk, milyen az otthonunk. Karcsi hirtelen kikökölt a szokványos társalgásból, meglepően bosszús hangon mondta:

– A fenébe is! Valamikor a világot akartuk különbül berendezni, ma már csak a lakásunkat. Hagyjuk a garázt meg a kocsit, legyünk még egyszer filozofok! Ha már itt vagyunk az egyetemi városban...

Bólintottam. Szűkszavúan megemléztünk egy-két fontosabb munkánkat. Volt egy-néhány hasonlóság a pályánkon: mindketten belekóstoltunk a főiskolai oktatásba; én később könyvkiadóban dolgoztam a fővárosban, Karcsi is hazatért szülővárosába, egy rangos gimnáziumban tanított, és a megyei levéltárban nyelvtörténeti kutatásokat folytatott. Friss nyugdíjasok voltunk, új helyzetünkől az elmélyült munka lehetőségét, eddig félretett témáink megírását reméltük. Karcsi tanulmányban készült kifejtetni, amit dióhéjban összefoglalt délelőtti hozzászólásában:

– A rendszerváltozás anyanyelvi hozadékaival foglalkozom egy ideje.

– Nagyon izgalmas téma – bólintottam meggyőződéssel. – Milyen példákat elemzel?

– Többek között azt, hogy miként változott a „karrier” szó jelentése az elmúlt húsz év során. A mi időkben...

– Ez nagyon öregesen hangzott!

– Inkább fiatalosan, mármint a tulajdon fiatalságunk értelmében. Akkor a „karrierista” határozottan elítélő jelző volt. Maga az alapszó is igen rosszul csengett.

– Jobbára pályafutást mondtunk helyette, bár kérdés, hogy van-e lényegi különbség közöttük.

– Van, ha egy akkoriban kétségkívül szalonképes megfelelőjükre gondolsz. Egyértelműen vállalható volt, ha valakinek a munkásságáról beszéltünk. Nemcsak az elvben közösségi szellem kívánta meg az egyéni érvényesülési törekvések szemérmes leplezését...

– ...vagy szemérmetlen tagadását...

– ...de többségünk őszintén visolygott a törtetőktől, az álszentségüktől. Ma viszont az ifjabb nemzedék nyíltan megfogalmazza karrierépítési szándékát.

– Akinek meg netán más indítékai vannak, azt egyszerűen „lúzernek”, örök vesztesnek csúfolják.

– Mentségükül szolgálhat, hogy időközben a diktatúrát demokrácia, szabad verseny váltotta föl.

– A pluralizmus szó a több érdekhajhászóra utalna? Annak idején azt az egy pártot is sokallottuk.

– Úgy értettem, hogy a pártállamban nemigen lehetett kisebb-nagyobb megalkuvások nélkül jó helyzetbe kerülni, a demokráciában viszont ehhez nincs föltétlenül szükség elvi engedményekre.

– Helyesled a karrier szó színeváltozását, vagy bírálod?

– Öreg, én nyelvész volnék, nem szociológus. Csupán rögzítem a tényt. Másként nem lehetek tárgyilagos, mert érintett vagyok magam is. Nem alapoztam meg karriert, hiába doktoráltam, úgyszólván pályakezdő kutató maradtam nyugdíjas koromra, távol a kiváló kollégáktól. Hogy ez kinek veszteség, azt döntse el más. A suszter maradjon a kaptafánál.

– Akkor egy kifejezetten szakmába vágó észrevételemet ajánlom figyelmedbe. Nem tudom, hogy a tanügyben is így van-e, de az úgynevezett versenyszférában a nálunk még ritka üzletemberi, menedzseri képességek helyett gyakran egy öblös vagy érces orgánus elegendő ahhoz, hogy valakiből vezető váljék. Fonetikai kutatások tárgya lehetne.

– A hangadottság is közelebb esik valamelyest a rátermettséghez, mint a sunda-bunda mozgalmi érdemek.

– Ez utóbbiakat ugyebár az átkosra érted...

– Ma sem rontják éppen az ember helyzetét.

Eltöprengtem azon, hogy mi mindent takarhat a „jó helyzet”. Ha mondjuk Széchenyi magasabbra kapaszkodott volna a katonai ranglétrán, akkor ma talán a nevét sem ismernénk.

– Megengedem, hogy alkalmas személyek példás munkával, nem csak könyökléssel vihetik valamire, jövedelmező álláshoz, vezető beosztáshoz juthatnak, amivel a környezetük is nyer – mondtam. – De nem biztos, hogy minden tekintetben jól választottak.

– Annyiban okvetlenül, hogy nem basáskodnak fölöttük mások, mert egyébként nagyon durva ma a beosztottak kiszolgáltatottsága. De a főnökökre napi tizenhat óra munka vár, a család elhanyagolása, a menedzserbetegség...

– Rádadásul nekik kell hatalmaskodniuk munkatársaikon. Egy főnök, ha akarja, ha nem, megsérti a kanti kategorikus imperatívuszt, akár hallott róla, akár nem. Eszköznek tekint másokat, nem célnak. Ez őt is a gályapadhoz köti, éppen csak nem láncolja. Magasabb jövedelme csupán kárpótlás, némi ellenszolgáltatás azért, hogy benső szabadságát fölálldozta a nagyobb külsőért.

– A régi idealista vagy – nevette el magát Karcsi. – Nem hinném, hogy emiatt sokak feje fájna. A legtöbben éppen ezért a lehetőségért tanultak.

– A magunkfajta bölcsészek talán mégsem. Egy cégnél a kevés diplomás jó eséllyel pályázik vezetői szerepre. De mi, pedagógusok tantestületben készültünk dolgozni, ahol mindenki egyetemet, főiskolát végzett, nem számíthattunk mindannyian igazgatói kinevezésre.

– Mindannyian nem, de egyenként azért igen. Lehet, hogy savanyú nekünk a szőlő? Vajon nem az elszalasztott lehetőségeikért vigasztaljuk magunkat a lemondó szavakkal? Különből rólad azt gondoltuk, hogy táskádban hordod a marsallbotot. Fővárosi voltál, már hallgatóként publikáltál néhány cikket folyóiratban...

– ...de utána tíz évig semmit.

Karcsi legyintett:

– Fontosabb volt az, hogy elkülönülten éltél az albérletben. Hozzánk, kollégistákhoz képest határozottan individualistának tűntél föl. Emlékszem, amikor néha nálunk időztél, eleinte hogyan égettek, ki is oktattak KISZ-führerek, még inkább az ellenzéki újbalsók. A forrófejű, engem leginkább a trockistákra emlékeztető Edelman egyszer – jól hallottam, mert mögöttetek álltam sorba a menzán – azt vágta fejedhez, hogy „ha megvalósul az én diktatúrámm, az ilyen polgári széplekkeit falhoz fogom állítani.” Rémlik? Nem hangzott éppen barátságosan. Csodálkoztam, hogy ezután is gyakran láttalak beneteket együtt.

– Emlékszem, maradandó nyomokat hagyott bennem az eset, de Péter csupán vagdalkozott, amikor éles elméje egyszer kifogyott az érvekből. Fölvett szerep lehetett az elszántsága, katonakorunkból nem így ismertem.

– Talán vonzotta az összeesküvésért perbe fogott maoista pesti bölcsészek példája.

– Lehetséges. Később levetkőzte a radikalizmust, ötödévre teljesen eltávolodott tőle, és visszatért polgári értelmiségi gyökereihez. Azt is elárulta, hogy kijózanodását nem csekély mértékben a vitáinknak köszönheti. Azután vált a viszonyunk kollegiálisból baráttá. Az én minősítésem utóbb humanistára változtatta.

– A többiek nem kapcsolódtak be a szóváltásaitokba?

– Csak szórakoztak rajtunk. Vihar a lavórban... Még Kedves Ábel mondott ellent néha a világmegváltó eszméknek, tőlem függetlenül, székely nemzeti önérzetével, mert zavarta a balos internacionalizmus.

– Nem inkább Edelman kozmopolitizmusa? Ábel indulatába nem keveredett némi antiszemitizmus?

– Nem gondolom. Egyikük sem származás szerint osztályozta embertársait. Az nálunk nem volt szokás.

Karcsi eltűnődött:

– Különből nem a menzai jelenet volt az egyetlen alkalom, amikor csodálkoztam rajtad. Akkor is nagyot néztem, amikor megtudtam, hogy vidéken helyezkedtél el.

– Nem öntudatból tettem, hanem azért, mert ott kínáltak szakunknak megfelelő két állást feleségemmel. De nem eszmehűség vezette azt a csoporttársunkat sem, a másik szélső- vagy újbalsót, a még inkább osztályharcost, a maoistát, aki pesti létére az egyszerű nép körében vállalt vidéki szolgálat eszméjének harcos szószólója volt, majd egyenesen a fővárosban lépett állásba, nem is tanárként, hanem egy

központi kulturális intézménynél. Pestre költözésem után valahogy mindvégig elkerültük egymást, pedig végzésekor annyi vita után mégis kölcsönös fegyverletétellel váltunk el.

– Kiről van szó? Várjál, kitalálom.

– Hagyjuk, nem a személy a fontos. Hanem ami az individualista jelzőt illeti... a kiadóban meg ép-penséggel ásatag kollektivistának gyalázott egy közismert szakíró, csak azért, mert eredetieskedő, magyartalan szófórdulatait az anyanyelv védelmében kifogásoltam, s szerinte ez fölért a személyiség szabadsága elleni tűrhetetlen támadással. Az ötvenes évek jellegzetes hivatalnokfigurájának mondott.

– A nacionalista minősítést nem kaptad meg? Újabban kétségbe vonják a nyelvművelés jogosságát, döbbenetes módon még nyelvészek is. Na, de zárjuk le a szakmai kérdéseket. Csak annyit mondj még, hogy te mivel foglalkoztál délelőtt az előadásodban? Egy másik szekcióülésen vettem részt, ezért nem hallottalak.

– Az én hozzászólásom tárgya korántsem olyan érdekes, mint a tied. Rövid lélektani kiegészítésre kértek a döntési folyamatok célokági magyarázatával kapcsolatban. De ezzel legföljebb a társadalomkutatóknak mondhattam újat, neked aligha. Fejezzük is be, ennyi erővel visszamehettünk volna a konferenciára.

Egyszerre intettünk nemet. Szótlatlanul lépdeltünk egy ideig, amerre a lábunk vitt. Szerettem volna, ha a további beszélgetés irányát Karcsi szabja meg, de most mintha magába merült volna. Azzal a rossz érzéssel küzdöttem, hogy míg külföldre származott évfolyamtársainkkal ápolom a kapcsolatot, hazalátogatásaiknak köszönhetően rendszeresebben is, mint a fővárosiakkal, a vidékiekről alig tudok valamit. Kérdeztem hát Karcsit felőlük, de neki is csak az ő országgrészükben élőkről volt tudomása. Ám mintha felszakadt volna egy régi sebe:

– Különben rátok, pestiekre enyhén rosszálló irigységgel néztünk.

– Ugyan miért?

– Nagyobb szabadságotok birtokában független szellemnek mutatkoztatok, nekünk pedig szemle-sütve kellett belenyugodnunk a kényszerű alkalmazkodásba.

– Miben állt volna a mi kötetlenebb helyzetünk? Ugyanazok a tanárok osztályoztak, hasonló fórumok minősítettek, állíthattak fegyelmi eljárás elé, akár mondvacsinált ürüggyel is. Volt rá példa.

– De minderre legyinthettetek a diploma megszerzése után. Egy kétmillió város álláskínálatából választhattatok, egyetemi minősítéseket talán olvasatlanul süllyesztették a személyzeti iratok közé. Nekünk pedig a járásszékhelyünk egyetlen gimnáziumába utánunk tudtak nyúlni a belügyesek, közöttük Karakas is, aki titokban alhadnagy volt negyedévesen.

Most én hallgattam. Be kellett látnom az igazát, hiszen magam is hasonlót éltem át az utolsó évben már külföldi letelepedés felé tájékozódó egy-két évfolyamtársunk megnyilatkozásai nyomán. Mi tagadás, olykor elegánsabbnak találtam volna, ha egy fokkal inkább méltányolják az itt maradók visszafogottságát, s tekintettel vannak mások tűsz helyzetére, ahelyett, hogy kacérkodnak az ellenállószerp-pel. Nem gondoltam arra, hogy ez érdemszerzés, befektetés lehet későbbi külföldi fogadtatásukhoz, más értelemben ugyan, mintha a nagy jómódba mentek volna: a szabadságot keresték. Fennhangon folytattam:

– Ezek szerint kétfelé oszlott az évfolyam. Nekem pedig az volt a maradandó nagy élményem, hogy az összes társadalmi réteg fiai-lányai megtalálhatók voltak közöttünk, mégsem idegenkedett senki a másiktól. Nem is firtattuk egymás származását, akkor jutott csak tudomásunkra, ha valaki az orrunkra kötötte. Rólad sem tudom mind a mai napig, hogy hol ringott a bölcsőd. Parasztgyerekektől a polgári értelmiségi csemetéig egy húron pendültünk, egy nyelvet beszéltünk. Ha most meggyőzőnél, hogy illúzi-óba ringattam magam, akkor a legszebb emlékemről fosztanál meg.

– Világért sem tenném.

A hajnali utazás miatt hamar belefáradtunk a kóborlásba. A múzeumnál lementünk a rakpartra, de nyomban visszatértünk. Megkerültük a főtér platánsorát, megcsodáltuk a liliomfa rózsaszín-lilásan kicsattanó virágkelyheit, s a közeli patinás cukrászda felé vettük utunkat. Már előre hiányzott nekem az a kis öregúr, akit annak idején gyakran láttunk ott szimpla kávéja fölött bóbiskolni, majd távozni

félalomban, imbolygó-kacsázó léptekkel, földet verdeső ballonkabátjában, s akit ezért Pingvin bácsinak nevezünk el. Karcsi elől elhallgattam, hogy az öregember arca milyen elevenen él bennem. Némiképp megnyugtatót emlékezetem kihagyásáért a találkozásunkkor, hogy Karcsi került feleségem nevének említését, látható zavarral:

– Nektek is itt volt a találkahelyetek? – kérdezte.

– Csak ritkán, főként ösztöndíjosztás napján. Olykor egy-egy szobatársával is eljöttünk ide a nehezebb vizsgák után. Jó fejek voltak a barátnői is, sőt jó koponyák.

Zavarát oldandó beleszóttam szavaimba feleségem lánykori nevét. Szemlátomást azonosította, de mert ő maga az utolsó félévet külföldi részképzésen töltötte, arról nem tudott, hogy az államvizsga előtt összeházasodtunk. Eltöprengtem, hogy vajon tapintat vagy közöny jeleként hat, ha nem kérdezek rá családi viszonyaira, ahogy a származására sem, s beérem azzal, amibe önként beavatott. Megoldotta gondomat, hogy a kávé megrendelése után körüljáratta szemét a magas tükörelakokon, a díszes kárpiton, a márványasztalokon, s mintha nem is nekem szánná, csöndesen mondta:

– Itt izleltem meg először a polgári világ levegőjét. – Érdeklődést olvashatott ki szememből, mert folytatta kéretlenül is: – Gyerekkoromban egy lepusztult hivatalsegédi lakásban laktunk. Eleinte torkomban dobogó szívvel, csupán Karola kedvéért tettem be ide a lábam. – Kérdő tekintetem láttán hozzátette: – Azt hittem, ti ismertétek egymást. A gyógyszerészkarra járt, eggyel alattunk. Ő lett a feleségem. Ma is az.

Tréfásan gratuláltam, mintha az esküvő napján fejezném ki jókívánságaimat. – Ritka manapság a tartós házasság – mondtam elismeréssel.

– Volt, hogy én sem bíztam benne föltétlenül – nézett a távolba Karcsi. Megnevezte azt a faluról származó kollégistatársát, Töröcsiket, akihez egy pesti nagypolgári lány feleségül ment (mint sejteni lehetett, csak baloldali hevíletében), majd utóbb, már anyaként, mégiscsak visszatért lánykori szerelméhez a jól megszokott miliőbe. – Tartottam tőle, hogy engem is kivet majd Karola úri környezetébe.

– Ugyan, miért?! – háritottam el a komorabb hangot. – Hiszen a te teljesítményed eleve több tiszteletet érdemel, mint mondjuk az enyém, értelmiségi származéké. Különben is, nomen est omen. Karola nem hagyhatja el Károlyt. Benneteket az Isten is egymásnak teremtett.

– Lehet, mert sohasem okozott feszültséget közöttünk a neveltetésünkben fakadó különbség. Igaz, a hitünk közös volt.

– Ezzel újat mondtál nekem.

– Annak idején kiszámíthatatlan következményei lettek volna, ha egy tanárjelölt nagydobra veri a vallásosságát. Egyébként nemcsak feleségem, de még a családja részéről sem éreztem soha fenntartásokat, kezdettől egyformán szerettek.

– Különben is, hol van ma már olyan, hogy „úri”? Talán középosztálybeliről beszélhetünk.

– Hogy hol van? A zsigerekben, barátom. Te ezt kevésbé tudhatod, mert otthon is volt könyvtárak. Emlékszem, Platón csak régi kiadásban s nehezen hozzáférhető Államát többünkkel együtt én is a ti példányotokból olvastam. Te beleszülettél az értelmiségi létbe, de én kétes befogadtatásra számíthatam azóta, hogy még egy tanszékvezetőt is „parasztzeninek” hallottam csúfolni az egyetemen, a szocializmus idején...

– Én a Kocsonya Mihály titulusra emlékszem, de azt hiszem, mindketten őrá gondolunk. – Bölintőtünk. – Te kitől hallottad a gúnynevét, tanároktól vagy hallgatóktól?

Megint Töröcsiket nevezte meg.

– Látod?! – intettem. – Ő is parasztyerek volt. A profnak nem a származását, hanem a gyatra felkészültséggel való érvényesülését pécézte ki, hiszen mások a szomszédos tanszékeken is jobban értettek a tudományához, mint ő maga. Kinek jutott volna eszébe hasonló szavakkal illetni egy köztisztviselőben álló irodalmárt vagy egy tekintélyes történészt?

– Hát igen, sem a diákok, sem az oktatók nem egyformák.

– Ha már itt tartunk, a tanároknál, s mert említetted vallásos voltodat... megkérdezném, hogy sértett-e hívő érzedetben az egyetemi oktatás?

- Nem.
 - Pedig az istentagadást képviselte.
 - Nem közvetlenül azt, inkább úgy mondanám, hogy állító formáját, az anyagi törvényszerűségek istenítését. Az ötvenes éveket pocsékolhatta csak meg mindenestül az ateista propaganda.
 - Hivatalosan később is elvárták a világnézeti alapozást, de legföljebb röpké percekre szántak rá az előadók.
 - Határozottan úgy emlékszem, hogy amikor egy-egy zöldfülű elsőéves fölemlegette az iskolás szövegeket, amelyek szerint az osztályhelyzet az égvilágon mindent megmagyaráz, akkor még az egyébként marxista szemléletű tanárok java része is félrenézett, és másra terelte a szót. Természetesen azért akadt egy-két monokultúrás kurzus is, de nem volt jellemző. Aki akart, önerőből továbbléphetett.
 - A mi szakunk tanszékein dolgoztak európai urbánusok (még egy egzisztencialista is), népiek, humanista szellemű, őszintén jóhiszemű vagy naiv marxisták, no és keményvonalas pártberek. De ez utóbbiak közül is mindössze ketten kísérelték meg szemléletünket az úgynevezett szocialista realizmus felé terelni. A többiek kritikus értékelés mellett mindenfajta felfogással megismertettek bennünket, és elvárták tőlünk a szabad választást.
 - Nem mindenki élt ugyan a lehetőséggel, de a tanárok kétségkívül az önálló gondolkodást méltányolták.
 - Legföljebb röviden hozzátették vizsgálófeletünkhöz a hivatalos álláspontot, majd megadták a jelest. Akár polgárinak bélyegzett nézeteket is vallhattunk, követhettük például a szellemtörténeti iskolát. Pártkader oktatók és törtető hallgatók még bólogattak is, látszatra elismeréssel: hadd bújjon ki a szög a zsákból, legalább nem kell velünk számolni a karrierharcban. De ennek tudatában is voltunk.
 - Visszajutottunk az én témámhoz – derült fel Karcsi. – Ne folytassuk inkább a szabad levegőn? Észrevetted, hogy mennyire megújult a város? Már nem olyan kopottas szürke. Mintha a nap a házak faláról sütne. Szívesen kimennék gyalog a vasúthoz, megvenni a jegyet a visszaútra.
 - Én menettértivel jöttem, de azért csak sétáljunk. Örömmel elnézegetem a friss homlokzatokat, a tetszetős külszínt – habár az talán mégsem maga a város. Ahogy a tarka piac sem azonos a jól működő gazdasággal.
- Karcsi mintha nem akart volna kényes kérdésekbe bonyolódni:
- A helyjegyet neked is újra kell váltanod, ha korábbi vonattal megyünk.
 - Igaz is, hála az érdektelen konferenciának.
- Kint az utcán Karcsi megerősítette fanyalgó véleményemet:
- Hány nagyagyú társadalomkutató jött össze, aki mind a közelmúlt évtizedeket búvárolja, és alig jutnak tovább a politika leegyszerűsítő képleténél: vannak kormánypártiak, és vannak ellenzékiek. Vagyunk mi, és vagytok ti. Pedig mennyivel több magatartásformát figyelhettünk meg már az egypártrendszer idején is! Említettük a karrieristát, az ellenállót, az ellenzékit...
 - ...a párturalom kiszolgálójáról, a megalkuvóról, a függetlenről, a másképp gondolkodóról, az ellenségesről még nem is beszéltünk.
 - Ha jól meggondolom, a hatalomnak éppen az ellenséggel volt a legkönnyebb dolga, azzal nem kellett vitatkoznia, egyszerűen félresöpörte. Fejfájást a többiek okoztak neki. Mennyit gyötörtek revizionista tanárokat sztálinisták, például akik ötvenhat után ide szorultak Pestről!
 - A hatalom gyakorlójától és haszonélvezőjétől a lázadóig milyen széles a skála! Bennünket vajon hol helyeznének el rajta későbbi korok tárgyilagos történészei, ha egyáltalán beleesnének a látószögükbe...
 - ...s ha azt is tudnák, hogy akkor, tíz évvel ötvenhat után minden szavunkra besúgók füleltek, még a vonaton is?
 - No, mit gondolsz, Karcsikám, kihullunk az idők rostáján?
- Ismét az egyetemi étterem előtti téren voltunk, ahonnan a sugárút a pályaudvarhoz vezet. Karcsi a lombok árnyékában megállt, töprengett:
- Lehet, hogy hosszú távra tervező karrieristák voltunk, csak túlságosan későn jött be a számításunk?
 - Ezt nem mondhatod komolyan. Aki itthon képzelte el a jövőjét, az nem várhatott belátható időn

belül változást. Legkésőbb a prágai tavasz hatvannyolcas elfojtása után fel kellett adnunk az igazi enyhülés reményét. Jött is hetvenben az elszánt hangú visszakozz! Emlékszem, milyen keményen megdorgáltak éppen téged és szobatársaidat, mert Sztálin képét kitétték a falra azzal a felirattal, hogy véreskezű zsarnok; ráadásul a munkásszármazású Nágel volt az értelmi szerző...

– Hát igen, ha kilátástalan volt is, próbáltuk megőrizni viszonylagos szuverenitásunkat. Véletlenül sem mondanám magam ellenállónak, de ha ama történészek ellenzékinek találnának, azt örömmel venném.

– Én is elfogadnám. Bár amikor az újbamosok ideológiájával vitáztam kispolgárinak gyalázott állásponttól, akkor úgy tűnhetett föl, hogy a bürokrata hivatalosság pártján vagyok a maoisták hetyke forradalmiságával szemben. Kényelmetlen helyzet volt. Szerényen beérvén azzal, ha az elfogulatlan kívülállók nonkonformistának minősítenének.

– Talán jobb is lenne, mert ez a jelző inkább alkati vonásokra utal, nem pedig állásfoglalásra vagy meggyőződésre. Azt hiszem, gerincvelőből voltam képtelen idomulni a felsőbbség mindenkori elvárásaihoz. S ha eddig nem tettem, hát eztán minek? Amikor végignézek a pályámon, örök ellenzékinek látom magam, és nem bánom.

– Vallhatjuk büszkén Kosztolányival az „örök, hatalmas ellenvéleményt”? Ha következetesek vagyunk, akkor a mindenkori kormánypártnak és árnyékkormányának egyaránt a tárgyilagos kritikusa lehetünk.

– Akkor hát egyetértünk. Ugyanarról beszélünk: a nonkonformizmusról, a függetlenségről. Ezt neveztem örök ellenzékiségnek, nem pedig az ellenoldali állítások negatív előjellel való pusztá megismétlését...

– ... ami afféle függő beszéd lenne, távol a függetlenségtől.

– Mindig ragaszkodtam saját véleményemhez, kötelező nézeteket nem ismertem el, és ezt a diákoktól is elfogadtam.

– Gondolom, a nevedben is mondhatom, hogy egyenesen biztattuk rá őket. Nézd el nekem a fellengzős fogalmazást, de kivételesen megengedem magamnak: azt hiszem, igazi tanárok voltunk. Te föltlenül, mert végig kitartottál a pályán.

– Tudod, mi vonzott mindvégig a katedrához? Az, hogy míg a felnőtt világban az emberek egymás elöl halásszák el a pénzt és a pozíciót, addig az iskolai érdemjegyből mindenkinek korlátlanul jut; elvben bárki kaphat akár jelest is. Ha igazságosak vagyunk.

– Vagyis elfogulatlanok, más szóval pártatlanok, azaz nem pártosak.

Már csaknem a pályaudvarnál jártunk. Kicseréltük e-mail címünket, megbeszéltük, hogy ezután tartjuk a kapcsolatot, elküldjük egymásnak fontosabb írásainkat. Karcsi megkérdezte még:

– Ha nem veszed rossz néven... bár sosem szoktam, tőled talán megtudakolhatom, hogy kikre szavaztál a választásokon.

– Kérdés ezek után? Az ellenzékre. És te? Én is megkérdezhetem?

– Természetesen. Az ellenzékre. De jó, hogy megbeszéltük. Ebben is teljes az összhang közöttünk, amit talán még hallgatókorunkban sem mondhattunk volna el. Kár, hogy kiesett a barátságunkból az a futó négy évtized... De majd pótoljuk.

– Várj csak egy pillanatra! – álltam meg. – Milyen értelemben használod most az ellenzék fogalmát?

– Hogyan használhatnám? Egy hónapja lezajlottak a választások. Megvolt a szerepcsere.

– Azért kérdezem, mert még az előző kormány van hivatalban.

– Ez igaz – bizonytalanodott el Karcsi. – Én az új ellenzékre gondoltam. Hát te?

– Az eddigire.

Rökönyödötten hallgattunk.

– Elárulnád, hogy miért?

Csend. Majd:

– Mert torkig vagyok a piaci cinizmussal és az erkölcsi nihilizmussal, amelyben élünk. És te?

– Ugyanazért.

Elnémultunk. Akkor hát egyetértettünk vagy összekülönböztünk? Mit is mondhatnánk mostantól egymásnak, miután azonos kiindulással homlokegyenest ellenkező következtetésre jutottunk? Kitor-
hetünk-e az ördögi körből? Így fogunk Pestig meddőn rágódni a hallottakon? Vagy ami még rosszabb lenne: akaratlanul is bántsuk meg egymást?

Tétován hangzott a megjegyzés:

- Pedig olyan rendes gyerek vagy...
- Te nemkülönben.

Csend.

A pályaudvarhoz értünk. Beálltunk a pénztárhoz, foglaltunk a délutáni intercityre két egymás mel-
letti ülést. Maradt még másfél óránk. Megbeszéltük, hogy az indulás előtt tíz perccel itt találkozzunk,
addig meglátogatjuk egy-egy kollégánkat, én a lakásán, ő az egyetemen. Sietősen elváltunk.

Visszafelé a jelzett időben érkeztem a vonathoz, Karcsit azonban hiába kerestem a váróteremben és
a peronon. Talán nem ért oda. Gondoltam rá, hogy fölhívom a mobilján, mehetnék vele én is az esti
gyorssal.

De – ötlött belém – mi van akkor, ha szándékosan késte le az indulást, mert nem kér a semmitmondó,
kényszeredett csevegésből? Legyek tolakodó?

Az utolsó pillanatig vártam, majd fölléptem a kigördülő szerelvényre.

